

УДК 340.1

*Гаврецька Марина Йосипівна,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
теорії та історії держави і права
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького*

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОРГАНАХ СУДОВОЇ ВЛАДИ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

В статті розглянуто нормативно-правові акти Другої Речі Посполитої, які визначали правовий режим української мови в судах Східної Галичини, зокрема Львівського апеляційного округу. Проаналізовано законодавчий акт, основні положення якого відносили регулювання мовних питань до компетенції судів, зокрема норми закону Другої Речі Посполитої «Про мову урядування судів, урядів прокурорських та нотаріатів» від 31 липня 1924 р.

***Ключові слова:** правовий режим мови, українська мова, польська мова, внутрішня мова урядування судів, зовнішня мова урядування судів, мовні права українців.*

Постановка проблеми. Початок ХХ століття, зокрема період перебування Східної Галичини у складі Другої Речі Посполитої, характеризується часом активної правотворчої діяльності польського уряду в питанні врегулювання складних мовних відносин, які склалися у державі. Українці, опинившись у статусі громадян Другої Речі Посполитої прагнули, перш за все, зберегти як політичні, так і національні права, в тому числі, право на вживання української мови в усіх сферах життєдіяльності. Польська влада, гарантувавши реалізацію основних прав громадянам держави різних національностей, зокрема й українцям, закріпила їх в положеннях Конституції 17 березня 1921 р. та мовних законів від 31 липня 1924 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання української мови в судових органах Другої Речі Посполитої в тій чи іншій мірі досліджувалися в працях вітчизняних науковців, зокрема І. Гловацького, О. Красівського, М. Кучерепи, О. Липитчук, В. Марковського, І. Шевчука та ін. Проте, в зазначених дослідженнях не знайшла своє відображення проблема реалізації положень нормативно-правових актів, що гарантували мовні права громадянам польської держави, зокрема використання українцями власної мови в судах Львівського апеляційного округу.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження правового режиму української мови в судах Східної Галичини за законодавчими актами Другої Речі Посполитої.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прийнята 17 березня 1921 р. Конституція Другої Речі Посполитої визначила демократичний державно-правовий режим польської держави, який був покликаний гарантувати її громадянам реалізацію та охорону їх основних прав. А закріплення в положеннях конституції гарантій «кожному громадянину права на збереження своєї національності, розвиток своєї мови та національних традицій» (арт. 109) [6, s. 653], свідчив про демократичні основи створеної держави.

Слід зазначити, що норми Конституції 1921 р. гарантували національні права

польським громадянам різних народностей загально, не конкретизуючи їх реалізацію в певних сферах життєдіяльності. А вже 31 липня 1924 р. польською владою було прийнято низку законів, які були покликані врегулювати мовні відносини в різних органах державної влади, зокрема й в судівництві, а саме закони: «Про державну мову і мову урядування державних та самоврядних адміністративних влад» [3]; «Про зміну деяких постанов про організацію шкільництва» [4] та «Про мову урядування судів, урядів прокурорських та нотаріатів» [5].

Зокрема, згідно з арт. 1 Закону «Про мову урядування судів, урядів прокурорських та нотаріатів», внутрішньою та зовнішньою мовою урядування судів, прокуратур та нотаріату була польська мова як державна [5, s. 1206].

Відповідно до зазначеного Закону, за польськими громадянами української, білоруської та литовської національності залишалося право вживання в судах і прокуратурах їхньої рідної мови в наступних випадках: коли друга сторона чи її представник або суд присяжних не розуміли державної мови (в разі потреби суд міг викликати перекладача і повинен був стежити, щоб сторона, яка не розуміє мову, що використовується в суді, не зазнавала шкоди в своїх захищених правах); у разі внесення до судів та прокуратур складених рідною мовою скарг, письмових запитів, подань та інших листів, а також скарг, заяв та інших процесуальних документів за підписом адвоката або іншого представника. Сторона, яка подавала лист рідною мовою, зобов'язана була також внести додатково його переклад державною мовою протягом 14 днів з моменту отримання листа. В тому випадку, коли попереднє подання, як і акти, прийняті судом на його підставі (вироки, рішення, ухвали тощо), були позбавлені юридичної сили, суд виносив про це рішення; днем прийняття рішення вважався день отримання перекладу. Суд міг відмовити у прийнятті листа через неправильність перекладу. Якщо розгляд подання здійснювався за межами території, де вживалася рідна мова в судах першої інстанції, то його необхідно було перекласти державною мовою і переклад долучити до листа. Якщо з важливих причин суд вважав за необхідне прийняти рішення, то свідчення або зізнання, складені рідною мовою, мали бути повністю чи частково вміщені в протоколі або в доповненні до протоколу рідною мовою поруч із державною. В кримінальних розслідуваннях свідчення та показання обвинувачених, складені рідною мовою, належало протоколювати як державною мовою, так і мовою, якою вони були складені. Обвинуваченому належало право вимагати, щоб до акта оскарження, підготовленого державною мовою, був доданий офіційний переклад рідною мовою; це завдання мало бути виконано до завершення розслідування. Сторони, які виступали в якості обвинувачених, мали право просити, щоб до вироків, постанов (рішення, ухвали), складених державною мовою, був доданий офіційний переклад рідною мовою сторони; це завдання мало бути виконано до оголошення рішення (арт. 2) [5, s. 1206].

В статті 3 Закону зазначалося, що положення, які закріплені в арт. 2 мали виконуватися в судах та в прокурорських урядах, зокрема: а) в судах і прокурорських урядах, установлених в окрузі Львівського апеляційного суду, та у Волинському і Поліському воєводствах польським громадянам русинської народності... [5, s. 1206]. У судах, визначених статтею 3, зокрема пунктами а) та б), адвокати та інші захисники сторони української чи білоруської національностей у справах, в яких захищалися сторони їхньої народності, мали право вживати рідну мову, за винятком виступів (висновків) до судового розгляду, які вільно виголошувалися рідною мовою тільки в судах, діючих в окрузі Львівського апеляційного суду. У випадках, передбачених статтею 2, коли необхідно було додати офіційний переклад рідною мовою, на прохання

сторони слід було скласти акт оскарження, вироку, рішення (ухвали) двома мовами: державною та українською (арт. 4). На прохання польських громадян української національності вироки, рішення (ухвали) та інші документи Найвищого Суду могли укладатися двома мовами, тобто державною та українською в справах, в яких даний суд був компетентним щодо вироків, ухвал тощо судів округу Львівського апеляційного суду; даний запит мав бути представлений до прийняття рішення Найвищим Судом (арт. 5) [5, s. 1207].

Положення артикулу 7 Закону врегульовували мовне питання в нотаріальних органах, які зазначали, що припис артикулу 1 Закону є обов'язковим також і для органів нотаріату. Тобто, встановлювалося, що державною мовою нотаріусів була польська мова. Проте, в артикулі 7 передбачалося, що нотаріус повинен був розробити юридичні акти для використання між живими і на випадок смерті рідною мовою сторони, якщо вона має право вживати дану мову згідно з артикулом 3 у судах першої інстанції, розташованих в окрузі, де нотаріус має власний зареєстрований офіс та ліцензію на здійснення діяльності [5, s. 1207].

Зміст правових норм закону «Про мову урядування судів, урядів прокурорських та нотаріатів» від 31 липня 1924 р., свідчить про гарантування, зі сторони польської держави, реалізацію та захист мовних прав, зокрема українців. Однак положення зазначеного закону, який передбачав використання української мови в судах, виявився на практиці подібно до положень австрійських законів суто декларативним. Розробник мовних законів, так званих законів «lex Grabski», міністр освіти Станіслав Грабський, закріпивши за польською мовою статус державної, досягнув бажаних результатів для польської влади – вживання української мови було максимально обмежене не тільки в судах, а також в адміністраціях та школах Східної Галичини.

Про мовну політику в українському питанні, яка здійснювалася в органах судової влади свідчать листи Голови Апеляційного Суду у Львові, зокрема у листі від 11 травня 1937 р. за № 12.547/37, адресованому Головам Судів Округних та суддям, які здійснюють керівництво Судиами Гродськими і Трудовими Львівського Округу Апеляційного «В справі застосування на практиці Закону про мову судочинства» від 31 липня 1924 р., підкреслювалось, що на території Львівського округу апеляційного українці, як і громадяни Польщі іншої національності, не мають права вживати в суді (усно та письмово) свою рідну мову, окрім випадків, коли обидві сторони української національності. Але навіть у тому випадку, коли сторони і свідки української національності, у суду не виникає обов'язку звертатись до них українською мовою. Виключенням є випадок, коли суд буде переконаний, що сторона чи свідки не розуміють польської мови. Той факт, що вони не розуміють польської мови, суд повинен уважно перевірити, опитавши сторони та свідків. Вироки у такому разі оголошуються польською мовою і оформляються письмово польською та українською мовами. Протоколи судових засідань мають вестись польською мовою. Показання свідків, які давались українською мовою, мають бути занесені до протоколу повністю або скорочено польською мовою або українською, паралельно з їх перекладом польською мовою. При скороченому записі, суд повинен був у подальшому в ухвалі подати ті важливі відомості, які лягли в основу рішення [1, арк. 9]. Відповідно до цих приписів, у випадку, коли відомості, надані свідками, мають винятково важливий характер, протокол по справі повинен був вестись українською мовою, але польськими літерами. Зізнання підозрюваних і показання очевидців у протоколах досудового слідства мали бути записані як польською, так і українською мовами. Якщо в суді підозрюваний давав показання українською мовою,

посилаючись на незнання польської, і відмовлявся від зізнання, яке він зробив на досудовому слідстві польською мовою, такі показання не слід було вважати правдивими. Вживання інших мов у суді поряд із польською вважалось винятком, а не правилом. Лист також зобов'язував всіх причетних посадовців, у тому числі і прокурорів, здійснювати нагляд за виконанням вказівок Міністерства Справедливості [1, арк. 10]. Фактично цим листом порушувались норми статей 2, 3, 4 та 5 Закону «Про державну мову і мову урядування державних та самоврядних адміністративних влад» від 31 липня 1924 р. [3], в яких закріплювалося право польських громадян відповідної національності використовувати поруч з державною мовою свою рідну мову, в тому числі українцям – українську мову.

Прикладом порушення мовних прав українців є викладений факт у листі Голови апеляційного суду у Львові до голови окружних судів та суддям, які здійснювали керівництво Гродськими і Трудовими судами Львівського апеляційного округу, Prez: 12.547/37, від 11 травня 1937 р. у справі виконання закону про мову урядування в судівництві від 31 липня 1924 р., зокрема: суддя Гродський у цивільному процесі склав протокол зізнань свідків і навіть записав задані тим свідкам запитання українською мовою польськими літерами. Даний випадок, як зазначає Голова апеляційного суду у Львові, змушує нагадати, що кардинальним обов'язком суддів є урядування згідно з зобов'язуючими законами (арт. 119 USP), а «ламання» мовних приписів ганьбитиме основне право Держави, виражене в законодавчому обов'язку суддів, здійснювати урядування польською мовою як державній, як і у випадках приниження прав у мовній сфері громадян української національності. Основним принципом, закріпленим в статті 1 мовного закону від 31 липня 1924 р., є визнання польської мови як державної мови внутрішнього і зовнішнього урядування судів [1, арк. 9].

Проте у листі Голови суду апеляційного у Львові до голів окружних судів і суддів, здійснюючих керівництво Гродськими судами в Львівському апеляційному окрузі, Prez: 18.894/38, у справі складання присяги українською мовою зазначається, що з огляду на різну практику судів щодо складання присяги українською мовою свідки української національності, які згідно із арт. 2 п. 1 мовного закону від 31 липня 1924 р. можуть використовувати в суді свою рідну мову, складатимуть присягу українською мовою [1, арк. 11].

Така неузгодженість у реалізації положень законів «Про державну мову і мову урядування державних та самоврядних адміністративних влад» [3] і «Про мову урядування судів, урядів прокурорських та нотаріатів» [5] свідчить про те, що політика польської влади мала на меті поступову полонізацію українського населення шляхом обмеження їх мовних прав, зокрема й в органах судової влади.

На думку І. Шевчука, керівництвом органів державної влади та судових органів уживались заходи, спрямовані на усунення української мови з усіх сфер життя суспільства. Цікавими є в цьому плані листи Голови Суду Апеляційного у Львові, розіслані всім судам львівського округу апеляційного протягом 1935–1938 рр., в яких відповідним посадовим особам давались вказівки щодо строгого виконання та нагляду за виконанням актів, що забороняли вживання української мови у судових процесах, у діловій кореспонденції, а також у провадженнях судів та інших органів влади, зокрема, в актах місцевих органів влади та самоврядування, при видачі довідок і витягів з офіційних документів тощо [2, с. 163].

Висновки. Таким чином, реалізація мовних прав українців, гарантованих Березневою Конституцією 1921 р. та мовними законами від 31 липня 1924 р., через

полонізаційну політику, яка здійснювалася польською владою щодо українського населення фактично не здійснювалася. Незважаючи на те, що положення законодавчих актів, що гарантували використання української мови в органах судової влади Другої Речі Посполитої, в дійсності були зведені до норм декларативного характеру.

Список використаних джерел

1. Державний архів Івано-Франківської області, ф. 230, оп. 2, спр. 1315. – 11 арк.
2. Шевчук І. І. Організація і діяльність органів прокуратури Республіки Польща на території Східної Галичини (1919–1939 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук / І. І. Шевчук. – Київ, 2008. – 197 с.
3. Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. o języku państwowym i języku urzędowania rządowych i samorządowych władz administracyjnych / Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa. – №73. – Rok 1924. – 1602 s.
4. Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r., zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa / Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa. Tłoczono w Drukarni Państwowej z polecenia Ministra Sprawiedliwości. – №79. – Rok 1924. – 1602 s.
5. Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. o języku urzędowania sądów, urzędów prokuratorskich i noarjatu / Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa. Tłoczono w Drukarni Państwowej z polecenia Ministra Sprawiedliwości. – №78. – Rok 1924. – 1602 s.
6. Ustawa z dnia 17 marca 1921 roku Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej / Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa. – № 44. – T. 1. – 1921. – 950 s.

Гаврецька М. І. Правовий режим українського мови в органах судової влади Другої Речі Посполитої

В статті розглянуті нормативно-правові акти Другої Речі Посполитої, які визначали правовий режим українського мови в судах Східної Галичини, зокрема Львівського апеляційного округу. Проаналізовані законодавчі акти, основні положення яких стосувалися регулювання мовних питань в компетенції судів, зокрема норми закону Другої Речі Посполитої «Про мову в органах судової влади, органах прокуратури та нотаріату» від 31 липня 1924 р.

Ключові слова: *правовий режим мови, українська мова, польська мова, внутрішня мова в органах судової влади, зовнішня мова в органах судової влади, мовні права українців.*

Havretska M. Y. Legal status of Ukrainian language in judicial authorities during the Second Polish Republic

The legal acts of the Second Commonwealth which defined the legal regime of Ukrainian in the courts of Eastern Galicia, including Lviv appellate district, are examined in the article. The main law which regulate language issues attributed to the courts, including the laws of the Second Polish Republic «On language in government courts, government prosecutors and notaries» dated July 31, 1924, are analysed.

Key words: *legal status of language, Ukrainian, Polish, internal language of government, foreign language of government courts, Ukrainian language rights.*

